

“KOOPERATİFÇİLİK SEKTÖRÜNDE DEĞİŞİM”

Prof. Dr. Oğuz OYAN
A.Ü.S.B.F. Öğretim Üyesi

Sözlerime birkaç saptamayla başlayacağım. Bir kere buradaki benim konu başlığım biraz eksik kalmış. Kooperatifçilik sektöründe değişim, Dünya Bankası Gözetiminde Kooperatifçilik Sektöründe Değişim, çünkü tam da böyle oluyor. Bunu biraz önce Birgül Ayman Güler, çok güzel bize sundu. Bu bir kere birincisi. Birinci saptamamız bu olmalı. Bunun yeni bir olay olmadığını, sadece son iki yılda ortaya çıkmadığını, 1980'ler dönemecinden itibaren gündeme geldiğini, ama 90'larda özellikle 5 Nisan Kararlarıyla ve onun arkasından 7. Beş Yıllık Planla, çok net altı çizile çizile bütün desteklemeden vazgeçeceğiz, bunun yerine doğrudan gelire geçeceğiz meselesi, Yedinci Planı açın bakın. Bunlar var, bunlar yeni değil, ama biz uyarı görevimizi de yaptık. Aslında bakın Türk-İş'in yayınları içinde de çıktı, 97'de. 95'de Petrol-İş Yılığında yazdım. Bu geliyordu. Göz göre göre geldi bunlar. Evet hiçbir şey gizli kapaklı değil, zaten niyet mektubu da çok açık. Bir kere bu çok önemli tespittir.

İkinci bir tespit şu: Burada sadece tarımın tasfiyesi değil, burada tarımsal örgütlenmenin ve tarımsal sanayideki örgütlenmenin tasfiyesi var. Yani üretici kooperatifleşmesinin tasfiyesi var, sendikalaşmanın tasfiyesi var. Dolayısıyla bu örtük amaç. Bu açık yazılı değil. Bu örtük amaç olarak var, niye var onun birkaç örneğini vereceğim.

Üçüncü tespit, şu an bulunan tüm partiler sorumludur. İktidar partileri, Tarım Bakanı sağda solda konuşuyor, hem iktidar koltuğunu koruyacaksınız, hem de muhalefet ediyor görüneceksin. Ne güzel! Yani böyle muhalefete can kurban. Yani IMF'nin bütün yasalarını imzalayacaksınız, sonra sağa sola gidip ucuz kahramanlık yapacaksınız. Milleti aldatacaksın, ikiyüzlülük yapacaksınız, samimiyetsizlik yapacaksınız. Buna hayır. Derviş, ondan daha iyi bu anlamda. Niye? Çünkü, hiç olmazsa kendini gizlemiyor. Öbürü kendini gizliyor. Hayır, bunun tek yolu vardır. Koltuğunda rahat değilsen istifa edersin. İmzalamazsın ve istifa edersin. Bunu rötuşlamak mümkün değildir. Öbür taraftan DYP bugün hâlâ tarım kesiminde güçlü ve güç alıyor. 1994 5 Nisan Kararlarını kim açıkladı? Çiller değil miydi, yanında da Karayalçın'la. 5 Nisan Kararlarını bu topluma getirmiş olanlar, Yedinci Planı hazırlamış olanların, bu topluma söyleyecek hiçbir sözünün olmaması gerekir. Dolayısıyla çiftçiyi uyarmak, dolayısıyla bunların yalan söylediğini, samimiyetsiz, ikiyüzlü olduklarını, bunların Dünya Bankası politikalarını en iyi biz iktidara gelirsek yaparızdan başka bir şey söylemediklerini, yani tek dertlerinin iktidara gelmek olduğunu iyi anlatmak. Bu tespitler önemlidir. Gerçekten bunu tartışmalıyız, geç kaldık mı meselesini. Yani tren kaçtı mı, geçmiş olsun demeli miyiz? Bu gidişatla öyle gözüküyor. Eğer gerçekten bir silkelenme olmayacaksa, gerçekten bir siyasal sürece müdahale olmayacaksa, çünkü sonuçta bu bir siyasal süreç meselesi. Evet geçmiş olsun. Bakalım filmin devamı nasıl bitecek? Ben tabii şunu da söyleyeyim: Umutlarımızı bütünüyle yitirsek, elimizdeki son silahı kaybederiz. Onun için kaybetmeyelim. Çünkü Nazım'ın dediği gibi, onlar umudun düşmanıdır. Ümidimizi hiçbir zaman teslim etmemeliyiz. Bu çok önemli. Bunların hepsini ters yüz edebiliriz. Buna olan güveni canlı tutmalıyız.

Şimdi başka saptamalar. Bir kere kooperatifçilik meselesi. Türkiye’de 7.5 milyon kooperatif üyesi var gözüküyor. Bunlarda mükerrerlikler var kuşkusuz. Bunun 4.5 milyonu tarımda. Yani Türkiye’de kooperatifçilik varsa, esas olarak tarımda var. Peki bu 4.5 milyon nasıl dağılmış. Bunun yaklaşık 1.5 milyonu tarım kredilerde. Yaklaşık 1.5 milyonu pancar ekicileri kooperatiflerinde. Yaklaşık 720 bin civarında bir bölümü tarım satış kooperatif birliklerinde, yaklaşık 500 bini de köy kalkınma kooperatiflerinde örgütlenmiş gözüküyor. Peki burada ana saldırının niçin tarım satış kooperatif birliklerinde olduğunu merak ediyor muyuz? Tabii sadece onlara değil. Burada saydığım iki kooperatifi, çok fazla dikkate almıyorlar. Bunlardan bir tanesi, pancar ekicileri kooperatifidir. Şeker fabrikaları meselesini, Şeker Kanununu çıkardıktan, şeker meselesini hallederseniz, şeker fabrikalarını özelleştirirseniz ki, programda vardır, oradaki kooperatifleşmeyi öldürürsünüz. Çünkü orada tabandan gelen bir kooperatifleşmeden daha çok şeker fabrikalarının güdümünde bir kooperatifleşme vardır. Dolayısıyla onu öldürmenin yolunu bulmuşlardır. O orada, oradaki kooperatifi de öyle bitireceklerdir. Tarım kredi kooperatifini bitirmenin yolu basit. Bakınız şu an Ziraat Bankasıyla ilgili yasa, Anayasa Mahkemesi önüne gitti. Hükümet de diyor ki, üç yıl içinde özelleştireceksiniz Ziraat Bankasını. En fazla süreyi yüzde 50 arttırırsınız. Hani 4.5 yıl diyeyim, bir yılı gitti, 3.5 yıl sonra Ziraat Bankası yok. Eğer Anayasa Mahkemesinden dönmezse. Ziraat Bankası yoksa, Tarım Kredi Kooperatifleri de yoktur. Dolayısıyla onu da bitirmiş durumdadır. Yani bunlarla niye uğraşmıyorlar? Çünkü bunları bitiriyorlar böyle zaten. Geriye ne kalıyor? Köy-koopları çok dikkate almıyorlar, çünkü bunlar tek tek küçük köy bazında örgütlüler ve çok büyük bir güç oluşturmuyorlar. Burada tek güç Türkiye’de ve tabandan gelen hareket tarım satış kooperatifleridir. Onu da gördükleri, bildikleri için akıllıca onun üzerine gidiyorlar. Nasıl gidiyorlar?

Bir kere Türkiye’de 16 tane tarım satış kooperatifi birliği var. Bunların 310 tane kooperatifi var. 15 bin ücretli çalışır bunlarda, fabrikalarında ya da genel hizmetlerinde. Bunlar 3-4 milyon kişiyi ilgilendirir. Tabii bu arada 24 tane ürünü ilgilendiriyor. Bu masanın etrafında dolayısıyla iki ürün daha önce, daha çok spesifik olarak şeker ve tütün, tarım satış kooperatifi birlikleri de 24 ürünü daha tartışıyoruz. Bir de hububat olsaydı aramızda, galiba bütün desteklemenin varolan unsurlarını tartışmış olacaktık. Yalnız şu saptamayı yapayım. Bu 24 ürüne dönük toplam destekleme, sadece şeker pancarı kadardır. Yani tütün ve şeker pancarını toplarsanız alt alta, bu 24 üründen daha büyük bir cesamettedir. Yani önemi size belirtiyorum. Bu 24 ürünün de 3 tane ürünü önemlidir. Bu pamuktur, ayçiçeğidir ve fındıktır. Onun dışındakiler, bu kadar önemli değil. Tabii bunlar, bir anlamda da stratejik ürünlerimizdendir. Özellikle yağ bitkileri, pamuk ve bu arada tekstil bitkisi, sanayi bitkisi ve ayçiçeği.

Şimdi, elimizde şu mevzuatlar var: Tarım satış kooperatifine ilişkin düzenleme, biliyorsunuz ilk önce 16 Haziran 2000 tarihli resmi gazetede yayınlanan bir kanunla, tarım satış kooperatif ve birlikleri hakkında düzenleme geldi, 4572 sayılı yasa.

Ayrıca Dünya Bankası ile imzalanan ARIP Anlaşması var. Dünya Bankası sadece bunu bize empoze etmekle kalmamış, alışıldığı şekilde 3 tane Bakanın imzasıyla bunu sanki Türkiye’nin kendi niyetleri, politikası gibi ortaya getirtmiş. 3 tane Bakan şunlardır: Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı (adı malum), Tarım ve Köy İşleri Bakanı, Sanayi ve Ticaret Bakanı. Son iki bakan aynı zamanda çok milliyetçi MHP’nin de bakanlarıdır. Öbürü de kendini DSP’ye herhalde yakın hisseden bir

Dünya Bankası vatandaşı. Şimdi bu üç Bakan, bu sektörel politika mektubunu imzalıyorlar. Burada neleri söylüyorlar ona birkaç şeyle değineyim.

Bir kere yasayla ilgili söyleyeyim. Yasada çok önemli dört tane unsur vardır. Eski mevzuatı değiştiren dört tane önemli unsur var. Bunlardan bir tanesi ki geçici maddede düzenlenmiştir. Bundan böyle tarım satış, bu geçici birinci maddenin e fıkrasındadır, kooperatif ve birliklere, devlet veya diğer kamu tüzel kişilerinden herhangi bir mali destek sağlanamaz. Yani yasa hükmüyle Türkiye Cumhuriyeti Devletinin hükümeti, bir daha kesinlikle bunlara mali destek verilmeyeceğini söylüyor. Ne ben veririm diyor, ne de bir diğer kamu tüzel kişisi. Yani Ziraat Bankası da vermez demek istiyor. Bu bir kere birinci çok önemli maddesi.

İkinci önemli maddesi şudur: Tarım satış kooperatifi birliklerinin, hacze karşı mal varlıklarının korunması hükmünü ilga ediyor, kaldırıyor. Yani şunu söylemiş oluyor: Bunlar artık satılabilir. Çünkü bunlar kamu mülkü olmadığı için bunları satamıyor, özelleştiremiyor. Ne yapıyor? Bunun piyasa tarafından satın alınmasının koşullarını oluşturuyor. Dolayısıyla ikinci önemli maddesi budur.

Üçüncü önemli maddesi, bunlara ait ikinci işleme tesisi denilen, yani ileri sanayi prosesleri kullanan tesislerini anonim şirket haline dönüştürüyor. Yani ne yapmış oluyor? Bir adım daha atıyor, hem bunlar artık ipotek edilebilir, rehin edilebilir, hem de anonim şirket olarak birlik bünyesinden koparılıp satılabilir hale getiriyor.

Son madde geçici bir d maddesidir, dördüncü önemli bulduğum madde, yani yoksa başka maddeler de var, o da şudur (bu genellikle atlanıyor): Yeniden yapılandırma süresince ortak üreticilerin kooperatif ortaklığından ayrılma talepleri halinde, kendilerine de sermaye payı iade işlemi yapılmaz. Buraya kadar tamam, kooperatifi birliği koruyor diye düşünüyoruz ortak. Ancak birliklerin sahip oldukları iktisadi işletmelerin, anonim şirkete dönüştürülmesi halinde ki, dönüştürün diyor zaten kanun, iade edilmeyen sermaye payları oranında, bu şirketler ortak olabilirler. Yani şunu yapıyor, geleceğim birazdan: Ortakla birliğin yönetimini birbirine düşürüyor. Ortağa diyor ki, bak sen ayrılırsan, bu anonim şirketler, bundan pay sahibi olursun diyor. Aman bunu destekle sen, bunların anonim şirket haline gelmesini ve satılmasını destekle ki, parayı alasın diyor. Hem de bakın nasıl alın diyor. Ortak oldular ya, bu durumda ortaklık payları nasıl hesaplanacak bakın. Ortaklardan tahsil edilmiş olan sermaye payları karşılığı ürün miktarlarının son iş yılında gerçekleşen ortalama alım fiyatı çarpımı suretiyle hesaplanır. Yani adam 50 yılda ortak olmuş, o zaman ortaklığın şöyleymiş: Şu kadar pamuk ediyormuş onun sermayesi, daha sonra sermaye artırımı olmuş. Şimdi diyor ki, ben senin payını öyle reel hesaplarım. Tabii ki bütün mal varlıkları yetmiyor. Yani tasfiye etmek için inanılmaz bir bela sarıyor birliklerin başına. Öldürmenin yolu. Bunu da yaparken bir de kooperatif ortaklarına böylece, ben kooperatifçileri, ortakları koruyorum diyor. Hatta öyle bir madde burada yok, ama biraz önce size söylediğim mali destek adaylık koşullarında öyle bir başlık da var. Bakın başlık şu: "Kooperatif ve birliklerini sahiplenmesi ve kontrolleri altına almaları". Ne kadar cazip değil mi?

Efendim bu mali destek adaylık koşulları çok ilginç. Burada koşullar sayılıyor. Bir kere şunu söylüyor: İkinci işleme tesisi denilen sanai işletmeler, hele bir tanesinin de bankası var diyor, ne demekmiş diyor. Tamamen faaliyet dışı. Yani Tarihbank'ı kastediyor ve yaptılar. Tarihbank'ın müflis durumu yok. Dünya Bankası dayattı.

Tarişbank sermaye artırmak istiyordu, Hazine artır diyordu çünkü, istedikleri sırada bu da mümkündü. BDDK artır diyordu, Hazine kabul etmiyordu. Niye? Çünkü Dünya Bankası oradan baskı yapıyordu. Dolayısıyla onu öyle hallettiler. Ama onunla yetinmiyorlar. Bütün ikincil işleme tesislerini bir tek şartla sürdürebilirsiniz diyor, siz bu sınai tesislerinizi; bir, kârlı olacak diyor, iki, senin diyor satın alma işlemi için kaynaklarını kullandıktan sonra artı üreticilere girdi desteğini yaptıktan sonra, artı ilk işleme tesislerin için, yani pamuğu aldın çırpırlıyorsun, bunlar için kaynağı aktardıktan sonra, eline hâlâ kaynak kalırsa, ancak o zaman onu tutabilirsin diyor. Yoksa sat diyor. Peki satarsa ne olacak? Niye satsın? Satarsan bir kere elinde nakit olur diyor. İki, bu nakdi ne yaparsın, e bu nakdi ürün satın alımında kullanırsın. Tabii şunu söylemiyor, o bitince ne olacak? Yani beş sene kullandın, fabrikayı sattın, beş sene ürün aldın. Beş sene sonra ne olacak onu söylemiyor tabii. Yani bütün mesele şu an sattırmak, o elinde senin nakit akçe olarak kullanılsın.

Bir başka koşul, bunların istihdamlarının azaltılması yönünde ama bu hem koşul, hem bir havuç, yani hem sopa hem havuç tarafı olan bir şey. Şunu söylüyor açıkça: Bakın işgücü tenkisi, bu bizzat Dünya Bankası'nın mali destek adayları, işgücü tenkisiyle birlikte daha düşük ücretle yeni personel alımı diyor sayesinde personel maliyetlerinden tasarruflar yapılacaktır. Yani şunu söylüyor: Yani sen vasıflı elemanını, yüksek ücretli elemanını, kıdem tazminatlı, onu at, asgari ücretten ve bu arada mümkünse sendikasız olanı al diyor. Zaten o arada fabrikayı da satmışsınız, çok vasıflı işgücüne de giderek ihtiyacınız da azalıyor, alım işinden başka bir şeyiniz kalmıyor. Bu da çok güzel böyle bu koşulları bağıyorlar. Ve bununla ilgili birtakım o dediğim havuç sopa meselesini de çok güzel koyuyorlar. O havuç sopa meselesi şöyle çalışıyor: Yani şantaj olarak çalışıyor. Bir anlamda Faust'un hikayesine benziyor. Yani ruhunu şeytana satma meselesine benziyor. Ruhunu şeytana satmak. Ben sana para vereceğim diyor, ama karşılığında ruhunu istiyorum diyor. Verdiği para nedir, onları söyleyeyim. Ben kıdem tazminatlarını öderim diyor. Nereden ödeyecek? Dünya Bankası kredi veriyor, başış veriyor. Bunun için Dünya Bankası Fonu olarak bir ikraz diyorlar buna, Dünya Bankası ikrazı olarak bir şey getiriliyor. Ama burada inanılmaz koşullar koymuşlar, yani atılan bir adam bir daha başka bir kooperatife girerse, bunu faiziyle tahsil ederim filan. İşi çok sıkı tutuyorlar.

İkincisi, 1 Mayıs 2000 tarihi itibarıyla birliklerin birikmiş bütün borçlarının, kısmen ya da tamamen, bu da çok muğlak, tamamı veya bir kısmının affedilmesini sağları. Bunu benim fonlarımla yapmam diyor, bunu Hazine'de bir döner sermaye olacak, oradan karşılarım diyor. Ne kadarlık bir birikmiş borç var 1 Mayıs 2000 itibarıyla? 720 trilyon. 720 trilyon, biraz önce başka karşılaştırmalar yapıldı. Yani 720 trilyon gerçekten şu kamulaştırılan, batan bankaların, 30 milyar dolarların filan yanında çok küçük, bu 500 milyon dolarlık bir şey. Çok küçük bir olay. Ve bu üstelik 94'ten 2000'e kadar, yani 6 yılda birikmiş. Yani yıla bölseniz yıllık maliyeti işte 100 trilyon gibi çok küçük bir rakamdan bahsediyorum gerçekten. Türkiye ölçeğinde bir ülke için. Yani bunun karşılığında ruhunu isterim diyor. Ruhunu nasıl istiyor? İşte dediğim gibi. Yani seni sadece daraltırım, seni sadece alım satım yapan bir şekle dönüştürürüm. Bunları da esas faaliyet diye tanımlıyor. 94'ü hatırlayınız, Tansu Çiller'i hatırlayınız, ne diyordu? Birlikler kooperatifçilik yapsınlar, sanayide işleri ne diyordu. Aynı şey bunlar. Daha doğrusu o, bunu kimden öğrenmişti? Bunlardan öğrenmişti. Bunlar aynı şeylerdir.

Tabii hemen size rakam verebilirim. Hollanda'daki satılan peynirin yüzde 93'ünü kooperatifler üretiyor. Kooperatif bunu üretiyorsa, demek ki bir sınai tesise sahip. Kendi ülkelerinde olan bir şeyi, bizde olmasını istemiyorlar. Niye istemiyorlar? Bir kere bunun tartışması uzun sürer, ama tabii esas itibariyle Türkiye'yi tam bir tarım ürünleri pazarı haline getirmek istiyorlar.

Bu koşulları yerine getirenlerle bir protokol yapıyor. Kooperatiflerle ayrı, birlikle ayrı yapıyor. Protokole uymayanlar cezalandırılacak. Bakın Birgül Hanımın söylediğine bir ek yapayım, o da şuydu: Bu üst kurullar acaba hangi yetkilerle çalışıyor meselesine bir örnek. Şimdi diyelim ki, birlikle bu yeniden yapılanma kurulu arasında bir sorun oluştu. Birlik, 15 gün içinde buna itiraz etmelidir diyor. Yani diyelim ki, yeniden yapılandırma kurulu, kanuna ve yönetmeliğe aykırı bir talimat verdi birliklere. Bu yeniden yapılanma kurulu, dört yıl için kurulmuş, geçici bir kuruldur. Bir aykırı talimat verdi kanunlara, yönetmeliklere. Bu durumda, yeniden yapılanma kurulu tarafından bir daha müzakere ediliyor, Sanayi Bakanlığı ve Hazine'nin görüşü alındıktan sonra son kararı yine kim veriyor dersiniz? Yeniden kurul veriyor. Yani kurul, kanuna aykırı bir uygulama yaptığına dair birlik itiraz ediyor, senin yaptığın bu karar kanuna aykırı diyor. Peki diyor, onu bir daha görüşüyor, görüşürken bakanlık ve Hazine'nin görüşünü alıyor. Ama son kararı kim söylüyor? Kurul söylüyor. Hem savcı, hem yürütme. Başka ne olsun.

Uzun lafa çok gerek yok. Yani birtakım şeyler var, onları geçiyorum. Ama galiba son birkaç şeyi söyleyip bitirmem lazım. Sabrı daha fazla zorlamayalım.

Türkiye bir kere bütün bu üst kurulları tasfiye etmelidir. İstisnasız. Yani bazı bir iki tane istisnai belki tutabiliriz, Rekabet Kurulu gibi vesaire. Üst kurulları tasfiye etmelidir. İkincisi, bu önemli. Türkiye Cumhuriyeti, Hazine Müsteşarlığını lağvetmeli ve yeniden kurmalıdır. Çünkü bugünkü Hazine Müsteşarlığı, yine Dünya Bankası'nın prototipi gibi çalışmaktadır. Bunu lağvetmeliyiz, başka yolu yok. Üçüncüsü, Dünya Bankası, IMF'nin Türkiye'deki bürolarını yasaklamalıyız. 1950'lerde Demokrat Parti Başkanı ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yaptığını yapabilmeliyiz. O, Türkiye'de IMF bürosunu kapatmıştı. Çünkü Amerika'da kendisine nazik olmayan bir şekilde karşılama yapılmıştı ve IMF bürosunu kapatmıştı. Türkiye bunu bile yapamayacak durumda.

Son olarak şunu söyleyeyim: Dünya Bankası, birçok binlerce kuruluş aracılığıyla gelişmekte olan ülke aydınlarını satın almaktadır. Türkiye'de hiçbir kamu personeli, akademisyenler dahil hiçbir şekilde Dünya Bankası projelerinde görev alamamalıdır.